

СПЕЦИФІКА АВТОРСЬКОЇ СТРАТЕГІЇ ПРЕЗЕНТАЦІЇ ПОСТАТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В РОМАНІ М. ЛАЮКА «ЗАЛІЗНА ВОДА»

Світлана Ковпик

Ковпик С. Специфіка авторської стратегії презентації постаті Лесі Українки в романі М. Лаюка «Залізна вода».

У статті з'ясовано особливості авторської стратегії презентації постаті відомої української поетеси Лесі Українки в романі сучасного українського письменника М. Лаюка «Залізна вода». Визначено, що образ Лесі формується на основі розповідей реальних і вигаданих про неї людей. Численні інохарактеристики, роздуми та перекази про мисткиню додають нових, ще й досі незнаних для сучасного читача штрихів до її особистості. Наголошено на тому, що авторська стратегія художньої інтерпретації образу поетеси полягала в тому, щоб показати слід Лесі Українки в житті звичайних горян, серед яких їй довелося побувати в далекому 1901 році. Через спогади, перекази й усіякі переповістки вибудовується нове бачення письменниці. Звичайні пересічні українці сприймають Лесю як жінку з дивною поведінкою, жінку, яка веде не зрозумілий їм спосіб життя, не зрозумілий, бо він відмінний від їхнього. М. Лаюк акцентує на тому, як пересічні українці спостерігають, аналізують та оцінюють спосіб життя Лесі й усіякля намагаються зрозуміти її, прагнуть проникнутися її переживаннями. Зазначено, що автор образ рідкісний спосіб презентації постаті Лесі Українки, суть якого полягає в тому, щоб розкрити значущість особи митця-генія в долі пересічних українців.

Ключові слова: авторська стратегія, унікальна постать, презентація, слід митця, автор.

Kovpik S. The specificity of the author strategy in presenting the figure of Lesia Ukrainka in the novel "Iron Water" by M. Laiuk.

The paper clarifies the peculiarities of the author's strategy in presenting the figure of a famous Ukrainian writer Lesia Ukrainka in the novel "Iron Water" by the modern Ukrainian writer M. Laiuk. The image of Lesia is formed due to the real and fictional stories told about her by people. Numerous concealed characteristics, reflections and legends add new shades to her personality, which tends to be still unknown to the modern reader. It is emphasized that the author's strategy of literary interpretation of the poetic image was to show the traces of Lesia Ukrainka in the lives of ordinary mountaineers, whom she visited in 1901. Through these memories, legends and all sorts of stories, a new vision of the writer is built. Ordinary Ukrainians perceive Lesia as a woman with strange behavior, a woman who leads a way of life that is ambiguous to them, because it does not correspond to their own. M. Laiuk focuses on the way how ordinary Ukrainians observe, analyze and evaluate Lesia's lifestyle and try to understand her in every possible way, strive to get acquainted with her experiences. This research

has shown that the whole system of events is built around the real fact of Lesia Ukrainka's trip to the spa resort, and therefore the plot is multilined and diverse. It is noted that the writer has chosen a rare way of presenting the figure of Lesia Ukrainka, the essence of which is to reveal the significance of the artist-genius in the fate of ordinary Ukrainians. There are many characters in the novel who have dreamed of meeting Lesia Ukrainka all their lives. They expected that when she returned from Burkut she would come to their village and then they could at least see her, if not talk to her. The poetess is perceived as a special, unusual person in the imagination of such dreamers.

It has been noticed that Myroslav Laiuk offers many interpretations of one of Lesia Ukrainka's trips represented in fragments of the stories of Hutsul people, casual travelers and even nuns. On the one hand, it resembles a deep anthropological study of different generations of Carpathian peasants, and on the other hand, it is a unique way of presenting the image of the artist in a literary work. The paper demonstrates the results of the analytical study of the author's strategy in terms of presenting the figure of the artist. The essence of which is that the writer does not impose his own vision of the artist's image, but offers his readers to find in the text of the novel those important life meanings of prominent Ukrainians that will be most significant and unique to the modern reader.

Key words: *author's strategy, unique figure, presentation, artist's trace, author.*

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Постать Лесі Українки продовжує цікавити сучасних літературознавців і письменників. У 2021 році у львівському видавництві «Старого Лева» вийшов роман М. Лаюка «Залізна вода». А на майданчиках суспільного телеканалу UA: Культура у Facebook і YouTube автор презентував роман у прямому ефірі, де він зазначив, що писав твір півжиття. Письменник провів дитинство у славнозвісному Буркуті, куди приїздила у 1901 році Леся Українка. Після втрати коханого мисткиня вкрай спустошена їде в Чернівці до своєї подруги Ольги Кобилянської. Там вона дізнається про існування найвіддаленішого карпатського села, де тече залізна лікувальна вода. Леся вирушає в подорож. Ось уже понад сто років місцеві жителі села Буркута із вуст в уста передають історію перебування легендарної письменниці. Усі ці події склали основу сюжету роману М. Лаюка «Залізна вода».

На нашу думку, сучасний український читач прагне відійти від усталених інтерпретацій постаті Лесі Українки, які культивувалися в радянському літературознавстві. Ось тому нові спроби художньої презентації постаті поетеси сучасними українськими авторами — це унікальна можливість познайомити українського реципієнта ХХІ століття з невідомими або ж із малодослідженими сторінками життя української письменниці ХІХ століття, а також змінити траєкторію бачення та осмислення життя геніального митця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання тієї чи тієї проблеми, виокремлення нових аспектів аналізу, яким присвячено статтю. В останнє десятиріччя ХХІ століття з'явилося чимало розвідок, присвячених постаті Лесі Українки: М. Карамзіної, Л. Мірошніченко, О. Панасенко, О. Подиряки та ін. У сучасних дослідженнях творчості та життя поетеси визначилися такі аспекти: амбівалентність темпераменту мисткині, суперечливий процес її становлення як української письменниці в умовах імперської дійсності та ін. Отже, нині триває активний процес переосмислення творчості Лесі Українки з нових позицій і під новим кутом літературознавчої аналітики.

На нашу думку, роман М. Лаюка «Залізна вода» є цілком оригінальним і новим із погляду художньої інтерпретації образу поетеси з позицій сучасного переосмислення видатної постаті письменниці. Авторська стратегія інтерпретації постаті геніальної особистості спирається на письменницьке світосприйняття, яке по-особливому художньо інтерпретує об'єкт зображення. На думку О. Анхим, у процесі художньої інтерпретації важливу роль відіграє авторське світовідчуття, а художня інтерпретація передбачає деяку свободу того чи того об'єкту зображення. Тож завдяки саме «деякій свободі» образ геніальної особистості переосмислюється та подається в оригінальному баченні [1].

Отже, **мета запропонованої статті** полягає в тому, щоб шляхом аспектного аналізу виявити особливості художньої інтерпретації постаті Лесі Українки в романі М. Лаюка «Залізна вода» та визначити особливості авторської стратегії моделювання образу митця.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роман М. Лаюка «Залізна вода» особливий тим, що в ньому відсутня головна героїня — Леся Українка. Письменник відходить у такий спосіб від традиційного моделювання образу головного персонажа. Особливістю цього роману є те, що «...це роман про ідею Лесі Українки» [13]. Образ мисткині вибудовується на основі спогадів про неї пересічних горян. Письменник вважає, що його роман про слід поетеси в житті дуже різних персонажів. Сутність авторської стратегії художньої інтерпретації образу митця полягала в тому, щоб показати значущість постаті Лесі Українки в житті звичайних людей, серед яких їй довелося побувати в далекому 1901 році. Через спогади, перекази й усілякі переповістки вибудовується нове бачення письменниці. Пересічні українці сприймають Лесю як жінку з дивною поведінкою, як жінку, яка веде не зрозумілий їм спосіб життя, не зрозумілий, бо він відмінний від їхнього.

На нашу думку, історична лінія роману, яка пов'язана з мандрівкою письменниці в Карпати, де вона влітку 1901 року лікувалася легендарною «залізною водою» в селищі Буркут, в авторській стратегії моделювання образу поетеси додає достовірності та переконливості. М. Лаюк відтворив цей маршрут, передав слово тим, хто перетинався з Лесею Українкою, або лише прагнув цього (для місцевих жителів приїзд такої екзотичної фігури був і досі лишається непересічною подією).

Ще одна особливість аналізованого роману — це те, що в ньому дуже багато персонажів, які все життя мріяли зустрітися з письменницею. Вони чекали, що, повертаючись з Буркута, вона неодмінно заїде в їхнє село й тоді вони зможуть, якщо не поспілкуватися, то хоча б побачити її. В уяві таких людей-мрійників поетеса постає особливою, незвичайною, унікальною. Їхня уява презентує образ Лесі, який став у їхньому особистому житті значущим, адже вони, спостерігаючи за письменницею, зовсім по-іншому переосмислювали своє життя. Під новим кутом зору пересічні горяни осмислювали власні практики життя та порівнювали їх із фрагментами життя Лесі Українки, про яке вони дещо знали, а дещо домислювали. Інколи такі порівняння не були на користь письменниці, бо все ж таки вони оцінювали її стиль життя з практик буденної повсякденності.

Ефект достовірності передається завдяки тому, що головний персонаж Богдан їде до Карпат тією ж самою дорогою, якою поетеса їхала в 1901 році. Це шлях на тогочасний курорт «Залізна вода» у віддаленому карпатському селі Буркут. М. Лаюк у такий спосіб удає конструює ще одну паралельну лінію сюжету — це історія подорожі Лесі Українки. А далі за нею слідує різні персонажі, які взаємодіють з нею та вибудовують власне бачення її постаті.

У цій презентації М. Лаюк звернувся до різних соціальних прошарків суспільства, які розповідають про Лесею з власних позицій, але зрозуміле одне, що ця жінка нікого не залишила байдужим, зачепивши долі пересічних українців. Більше того, уже нащадки свідків зустрічі з Лесею Українкою переповідають усі історії, які вони з уст в уста передають про геніальну письменницю. Так образ Лесі Українки компоє навколо себе декілька поколінь мешканців Буркута. А завдяки великій кількості часових ліній М. Лаюк конструює оповідь у такий спосіб, щоб постійно нагадувати про присутність спогадів про легендарну гостю.

Зазначимо, що, відтворюючи маршрут Лесі до Буркута, письменник використовує географічні розмітки та позначки, які надають оповіді

достовірності та створюють специфічний географічний простір роману: «0 над рівням моря», «Чернівці, 158 км — Яворів, 62 км до Буркута», «Криворівня, 45 км — Зелене, 15 км до Буркута». Так сюжет розвивається в чітких географічних координатах, які вказують на просування оповіді-подорожі до логічного завершення. На нашу думку, географічно-топологічні розмітки — це один із прийомів геопоетики, який використовується як прийом переміщення головного персонажа. За допомогою саме таких географічних розміток М. Лаюк створює особливе семантичне поле маршруту до Буркута, надаючи можливість реципієнтові усвідомити те, яким був непростим для знесиленого організму Лесі шлях до надії про, хоч тимчасове, але дуже важливе оздоровлення.

Письменник залучив чимало географічних назв, які виконують у тексті роману пізнавальну функцію: Чорний Черемош, Косів, Яворів, Красник, Дземброня, Шибене та ін. Так, про Косів Леся пише, що їй тут не дуже сподобалося. Сучасні герої роману заправляють тут машину та швидко проїжджають цей пункт. Однак Косів — дуже цікаве місто. Передусім це столиця гуцульської кераміки, один із найколеритніших ярмарків сучасної України. У с. Яворів Леся Українка зупиняється в піаністки, дочки священника, Ольги Окуневської. Саме з Окуневською пов'язаний головний артефакт, який шукають герої книги, — лист. Через буковецький перевал ішла Леся далі в бік Криворівні. І власне сама Криворівня. В Українських Атенах герой 1901-го року спостерігає, як Леся дискутує із Франком. А сучасні герої приходять сюди до церкви, вештаються селом, конфліктують з однією поважною особою, теревеняють із кількома золотозубими старими панянками і, зрештою, отримують благословення.

Наступна географічна локація — це Верховина. Тут Леся була кілька годин. Після цього пункту закінчується менш-більш добра дорога та починається шлях у найглибші, найскладніші й найпрекрасніші Карпати. Вказівка на Шибене дає можливість зрозуміти реципієнтові про те, як сходила Леся на Чорногору. Тут живуть прапрародичі чоловіка, який нібито звозив Лесі з полонини молочну сироватку, у якій вона купалася і лікувалася. І ось остання точка Лесиної подорожі — Буркут, колись відомий курорт. Перебування тут, за словами чоловіка поетеси, було одним із найщасливіших моментів її життя.

Отже, М. Лаюк цікаво й оригінально реконструює та унаочнює маршрут мисткині, знайомлячи сучасного реципієнта з краєвидами гірської місцевості.

Зазначимо, що для інтриги письменник використовує в романі «макгафін» — це об'єкт, важливий для розвитку сюжету твору й для пояснення мотивації дій персонажів, сутність якого, проте, не розкривається. У романі таким макгафіном є лист від Ольги Кобилянської до Лесі Українки. Саме навколо пошуку цього листа вибудовується вся мандрівка головного персонажа Богдана до Буркута.

М. Лаюк ідею макгафіну в одному зі своїх інтерв'ю пояснив так: «Є прекрасне тритомне видання листів Лесі Українки, яке вийшло кілька років тому у видавництві “Комора”. Там є майже всі листи Лесі, і вони нецензуровані. Їх біля тисячі. Серед них коло п'ятдесяти листів — від Лесі до Олі. З боку Олі до Лесі ми маємо один лист, ще половинку листа і ще кілька приписок. Це дуже пікантний сюжет української літератури: якими були стосунки між Лесею і Олею. І на цю тему є багато статей, які по-різному це висвітлюють. Чи це була якась фантазія про любов, чи це був такий тип спілкування в той час? Лексика дуже еротична і дуже класна. Я справді рекомендую почитати ці листи, наскільки вони ніжні, наскільки класно можна говорити» [13].

Макгафін (лист) у романі «Залізна вода» зацікавлює читача тим, що йому кортить дізнатися про зміст цього унікального листа. Така увага спричинена всілякими сучасними припущеннями про деякі не зовсім традиційні стосунки між двома жінками-письменницями у ХІХ столітті. Проте, зазначимо, що поступово, упродовж розвитку сюжету мова про лист втрачає свою актуальність і відходить на останній план.

Акцентуємо на тому, що образ Лесі в романі «Залізна вода» формується на основі розповідей реальних і вигаданих про неї розповідей людей різних соціальних станів, рівнів інтелектуального розвитку, переповідань нащадків свідків. Численні інохарактеристики, роздуми та перекази про письменницю додають нових, ще й досі невідомих для сучасного читача штрихів до її портрету особистості ХІХ століття. На нашу думку, сутність авторської стратегії М. Лаюка у презентації Лесі Українки полягала в тому, щоб показати настільки постать письменниці є актуальною й донині та розкрити секрет невщухаючої уваги до неї.

Автор пропонує безліч інтерпретацій однієї з подорожей Лесі Українки — в уривках історій гуцулів, випадкових подорожніх, черниці. З одного боку, це нагадує глибоке антропологічне дослідження про різні покоління селян у Карпатах. Із другого боку, у романі «Залізна вода» проривних відкриттів про біографію Лесі Українки немає. Але й життя письменниці для читачів залишається лише черговою антологією переказів, спогадів, уривків її власних листів та аналізу її творчості — цим усім, але зовсім не захопливою подорожжю.

У тексті роману М. Лаюка оповідь про Лесин маршрут від Чернівців до Буркута починається не одразу. Автор спочатку створює інтригу навколо листа Ольги Кобилянської до Лесі, який нібито залишився у книзі нот піаністки Окуневської, у якої гостювала Леся Українка. У такий спосіб письменник умотивовує свій маршрут із декількома пересадками до Буркута.

Буркут став місцем паломництва поетеси в далекому 1901 році. Чим вабило її це місце, яке знаходиться «на краю світу»? Як добиралася вона хвора туди? Чому так поспішала до залізної води Буркута? Ось коло проблем, які піднімає М. Лаюк у романі «Залізна вода».

24 липня 1901 року Леся Українка і Климент Квітка дісталися до санаторно-курортного Буркута, де діяв відомий приватний на той час «Буркутський водолікувальний купелевий заклад» пані Теофілії Лакусти. Відомо, що заклад поміщався в чотирьох дерев'яних будинках Буркутського лісництва. Тут було затишно й охайно. До 30 серпня 1901 року Леся проживала в одному з будинків, де лікувалася мінеральною водою «Буркут» під суворим наглядом приватного лікаря Володимира Кобринського.

У листах до своїх батьків мисткиня високо оцінювала тогочасне санаторно-курортне водолікування в Буркуті: «Тут єсть натуральна залізна шипуча вода, досить добра на смак», «Тут таке повітря й вода, що викликає голод» і «Як я тут не поправлюсь, то вже не знаю, якого мені клімату треба» [20]. У цьому щирому зізнанні відчувається захоплення та оптимізм письменниці природою Буркута. У спогадах Климент Квітка напише: «Перебування Лесі Українки в Карпатах було одним із найщасливіших моментів у її житті» [14, с. 89].

Отже, із листів стає зрозуміло, що просторова локація Буркута — місце не тільки оздоровлення письменниці, а важливий етап її життя, який охарактеризовано, як щасливий стан, що також позитивно позначилося на її подальшому здоров'ї.

Приїзд Лесі Українки для яворівської громади у 1901 році став визначною подією, яка трапляється раз на сто років. Яворівська громада переймалася тим, що їх вчасно ніхто не повідомив про приїзд такої пані, а тому вони не змогли зустріти легендарну письменницю «з ковбаскою та бужениною» [13, с. 36]. Громада щиро хотіла пригостити Лесю так, щоб вона згадувала їх перед «красним панством» із великим пієтетом: «... Добре все у вас тут у версаях, але такої ковбаски, як готує Августина Рабинок з Яворова, ви не пробували» [13, с. 36]. Така щирість і безпосередність пересічних людей ще раз підкреслює унікальну ментальну рису українців — гостинність.

У Яворові про Лесю розмірковує проста сільська жінка Августина Рабинок, яка зазначила, що в її рідній місцевості письменниця зупинялася лише на одну ніч, інкогніто і не пила гусянки. Цей факт дуже дивував Августину, яка не розуміла того, як можна не пити таку смакоту. І справді, гусянка для горян — поживний, лікувальний напій, який є своєрідною візитівкою Яворів. А ще жінка помітила, що письменниця дуже поспішала. Це зауважила й решта мешканців Яворів. Поспіх супроводжував усю поїздку Лесі до Буркута. Очевидці свідчили, що вона неймовірно метушилася. Так, у будинку панотця в Яворів були створені їй усі умови для перепочинку, а вона квапилися у глемеї. У Жаб'ї 1 серпня 1901 року вона зупинилася лише на 4–5 годин і шукала попутчиків, із якими могла подорожувати далі. Кожна зупинка була недовготривала, хоча пересічні горяни сподівалися на те, що Леся залишиться на ніч, але вона не погоджувалася ні на жодні вмовляння.

Саме вустами Августини автор передає ставлення Лесі до такого населеного пункту, як Косів, який їй страшено не сподобався, бо в ньому було брудно, шум, багато людей, блощиці та жаби, а ще процвітало шахрайство. Зі слів Августини стає відомим увесь маршрут Лесі Українки: Криворівня, Зелене, Шибене, Буркут. Тож письменниці довелося подолати дуже велику відстань, щоб дістатися до місця свого призначення.

Августина переповідала про всілякі хвороби Лесі й дивувалася, що така хвора жінка долає такий шлях, аби дістатися залізної води Буркута: «Отець перечислював, що в пані Лесі й катар, і кров іде горлом, і нерви, й анемічність, і сухоти. І кістки такі хворі, що геть ні до чого. І нирки! До всього — це й діточок не має» [13, с. 39]. Останній факт найбільше цікавив багатодітну матір, яка навіть не уявляла того, як жінка може не зреалізуватися в материнстві.

У роздумах простої сільської жінки з Яворів узагальнена думка звичайних людей про Лесю Українку: «... Попри все, має велике щастя — світу Божого набачилася. І це не тільки про країни й землі — знає мови, може говорити із вченими людьми, у неї кожного дня щось нове. А що я? Народилася, все життя робила коло хати, народжувала. Радію від того, що на Великдень можу паску найкращу з усіх спекти — у Гани Григоручки аж піна з рота йде. Радію, коли вродить хоч кілька грушечок на дичці нещепленій... Радію, коли панотець каже, що в мене сорочка гарна (чеський бісер!)... Я не знаюся на красі...» [13, с. 41], — а також відчувається деякий розпач через власну неможливість подорожувати, заклопотаність і буденність сільського життя.

Єдине на що сподівалася Августина та про що мріяла, то це про той день, коли Леся буде повертатися, а вона зможе пригостити її як слід. Ось тому кожного дня вона виходила на дорогу та виглядала її. У цьому бажанні пересічної жінки криється справжня щирість і безпосередність. Августина називає Лесю «божою жінкою» [13, с. 39]. Вона зі співчуттям говорить про письменницю, порівнюючи її тип організму зі своїм, жінка підсумовує: «Це ми тут у горах переважно моцні — нам важко зрозуміти, як то людина може бути аж така слаба» [13, с. 39]. Після таких висновків-роздумів Августина визнає, що всі її буденні клопоти — це така мізерія на фоні нелюдських страждань мисткині. Усе це додає її буденному існуванню деякого оптимізму, пом'якшує розпач і нарікання на свою долю.

Окрім спогадів простих людей, у тексті роману значне місце займають спогади піаністки та приятельки Лесі, Ольги Окуневської: «Вона спішила до Буркута, звідки Черемош витікає, до залізної води. Пробула тут пів дня і ніч, вчора зранку нас, на жаль, покинула. Леся Українка читала частини нової поеми про Міріам. Вона її за ніч написала в Мінську — над товаришем своїм паном Сергієм, який помирав. Там, мені здається, вона почала писати інакше. Яюсь геть твердо — я не кажу, що до цього пані Леся була м'якою, але і в цій новій формі стала якась така дуже тверда, ніби граб: тріски просто так не відколеш — тричі треба сокирою вдарити. У неї з'являється чіткість, як у доброго мужика» [13, с. 91]. У цій інохарактеристичі письменниці є оцінка не тільки творчої манери Лесі Українки, а і її психостану, який позначився на її творах. Цей характеристичний спогад автор використав як протиставлення спогадам пересічних людей про письменницю, які переважно акцентували на питаннях буденного життя Лесі.

Ще один очевидець приїзду Лесі Українки до Буркута — Кирило Звінчук — мешканець Чорної гори, який зауважив, що письменниця говорила спокійно й розважливо з гуцулами. Він зазначив, що вона була «культурна». А ще Кирило Звінчук помітив уміння жінки підтримати дискусію, коли красне письменство збиралося в будинку панотця Олексія і говорило про «якісь там вершини та низини» [13, с. 121]. Тоді до розмови долучалася Леся й говорила так, що з нею всі погоджувалася. Цей факт запам'ятався Кирилу Звінчуку через те, що на перший погляд йому Леся здалася такою собі «тихою та сумірною овечкою» [13, с. 121]. М. Лаюк укотре вустами пересічного горянина передає бачення та розуміння стосунків між представниками тогочасної інтелігенції, яке має такі характеристичні оцінки, які близькі та

зрозумілі сучасному читачеві: «Розмова з доктором Франком у неї не складалася, хоча видно, що вони одне до одного добрі. А от з паном Гнатюком — то взагалі okazія вийшла. Розчавила вона його, як гнилу картоплину. Він, очевидно, мав їй якийсь гонорар заплатити, але сказав щось таке: навіщо вам гроші, якщо у вас багатий батько? Пощастило Гнатюку, що Леся культурна» [13, с. 124].

За рахунок численних деталей письменник презентує образ Лесі як незвичайної та особливої жінки. Ось, наприклад, мешканець Буковця переповідає спогад своєї баби про те, як та бачила письменницю, яка стояла на фірі з гілкою папороті в зубах.

Шлях Лесі «на край світу» до Буркута вражав і дивував усіх. У цьому устремлінні до залізної води розкривалися такі риси характеру письменниці: сила волі, цілеспрямованість, наполегливість, бажання досягти та підкорити нову вершину.

Найбільше спогадів про Лесю Українку переповідали мешканці Криворівні, яка була за 45 кілометрів від Буркута. Колективна пам'ять витворила чимало міфів і легенд про письменницю. Усі вони передавалися з вуст в уста й оформлювалися в такий спосіб: «А мені моя баба казала», «Ваша прабаба, а моя сваха, говорила» та ін. Розповіді про Лесю стосувалися місць її зупинки, відпочинку.

Неймовірно жакливою видалася дорога із Криворівні до Зеленого, яку сучасний герой навіть на автомобілі подолав із великими труднощами, а що вже говорити про поетесу. Та пори те, що її трясло на цьому небезпечному шляху, вона все одно повторювала: «І гарно було, і тряско» [13, с. 145]. За дві години такої дороги вони долали не більше семи кілометрів. А коли тряска втомлювала, то Леся йшла пішки, а дорогою рвалися черевики і вона босою продовжувала шлях. Цей епізод ще раз звертає увагу читача на неймовірну силу бажання Лесі за будь-яких умов дістатися залізної води, як шансу на оздоровлення.

Наступна розповідь черниці сестри Петри, мешканки Криворівні, про Лесю будується за принципом опозиції. Петра гнівається на письменницю за те, що та стверджує, що християнство поневолює людину: «Леся каже, що вона не поділяє ніцшеанства, що *Übermensch* — то для неї не ідеал. Хай так. Але як же вона ніцшеанка, якщо говорить, що християнство поневолило людину? Каже: якщо людині й важливий ідеал любові, то до нього вона годна йти сама. Але я сміялася в душі, як гуска: чи ти, пані інтелектуалко, бачила наших людей?» [13, с. 159]. Петра з неприхованим відчуттям своєї меншовартості говорить про аристократизм Лесі: «Вона, певне, думала що я не читала Фрідриха

Вільгельма Ніцше. Ну а що хотіти з темної чернички? Це лиш вони — аристократи — у нас начитані, елегантні, елітарні, модернові. А я ще і як читала. І в оригіналі. Я німецьку мову знаю краще за рідну» [13, с. 160].

Деякі роздуми сестри Петри свідчать про відверту заздрість Лесі, «... Яка користь може статися з цієї письменниці» [13, с. 160]. І попри такі не надто прихильні симпатії, Петра просить Лесею почитати вірші своєї сестри з Вижниці та сказати їй, що з тих віршів «нічого тьмушого не вийде». Проте відповідь письменниці не дуже виявилася до вподоби сестрі Петрі, адже Леся Українка їй заявила: «Якщо людина знає, що їй важливо, то вона не зрадить ту справу, навіть якщо їй щось нашепче сам Господь Бог» [13, с. 161].

Із розповіді черниці реципієнт дізнається про те, що Леся Українка часто вживала одне «смільне слово “смерека”» [13, с. 163]. Вона любила ословлювати це дерево, бо коли перекладала твори Ольги Кобилянської на російську мову, довго не могла найти відповідника, тож і запам'ятала його на все життя.

Сестра Петра звернула увагу й той факт, що письменниця нічого не розповідала про своє здоров'я, але про всі її сухоти та катари розповідав її молодий супутник. Саме особа цього чоловіка викликала чимало неоднозначних оцінок у мешканців Криворівні. Роздум-осуд сестри Петри демонструє загальну думку про стосунки Лесі та Климентія Квітки. На думку черниці, він був «як Язиката Хвеська» [13, с. 164]. Не дуже прихильним було ставлення горян до нього і в решті населених пунктів: «Постійно біля неї снував молодик, що прибув разом з нею. Той бідкався коло неї, підстрибував, як горобчик на плоті, питав, що принести, просив, аби вона води холодної не пила. А дама якось строго на нього подивлювалася. Коли він побачив гору книжок і попросив, аби отець йому дав їх у Буркут, Леся з таким безвір'ям на нього глянула, що я аж собі у долоню посміхнувся. Загалом та пані, віком під тридцять, не мала чоловіка, і не схоже на те, аби хотіла мати. І не схожа на таку, що чоловіків потребує» [13, с. 125].

Особливо вразив сестру Петру той факт, що Леся дивилася на воду й щось до себе промовляла, а точніше бубоніла: «Форель, бистрянкa, минь, в'юн, марена, підуст, щука, головень, карась, пічкур, щипівка» [13, с. 165]. І так вона повторювала по декілька разів. Цей монолог письменниці активізував спогади Петри про те, як вона зі своєю сестрою ловила рибу.

Отже, М. Лаюк за допомогою візуалізації епізодів життя Лесі Українки провадить наскрізну думку про те, яку роль відігравала письменниця в житті пересічних українців. А її дивні вчинки

активізували такі важливі спогади дитинства звичайних українців, які, у буденних обставинах, можливо, ніколи й не відновилися, але саме завдяки мисткині люди по-іншому дивилися на світ.

Свідки того, як Леся перебувала на курорті «Залізна вода», зазначали, що вона страшенно кашляла, а інколи так заходилася кашлем, що навіть «залізна вода не приховував того гулу» [13, с. 188]. Усі сподівалися, що перебування на курорті власниці Теофілі Лакусти піде на користь Лесі, адже відпочиваючим у Буркуті було не сумно. Цікаве дозвілля, гарне харчування, чудові краєвиди. Уся атмосфера курорту була спрямована на лікування хворих і на загартування їхніх організмів. І саме тут Леся могла годинами лежати серед папороті горілиць і дивитися в небо. Краса неба та хмар особливо її захоплювали, а тому вона роздивлялася кожному хмаринку. І навіть пташине пурхання не відволікало її від споглядання за красою хмар. Мешканці Буркута дивувалися з того, що отак людина може лежати й дивитися на небо і в цьому вбачали дивакуватість Лесі: «Зранку виходить папороть гладить, за пташками спостерігає, пальцем вказує і вголос рахує, водночас називаючи: “Раз іволга, два іволга, раз сорока, три іволга, раз дятел, два сорока, чотири іволга. . .”. Інколи по обіді я бачу її тут неподалік під смерекою — спить, наче якась принцеса у казках. А потім дивишся, а в неї на щоці відбилася гілочка моху» [13, с. 187].

Зазначимо, що такі деталі повсякдення життя Лесі Українки, які М. Лаюк використав у сюжеті твору, звертають увагу сучасного реципієнта на те, що легендарна письменниця мала звичайні людські потреби відпочинку, звички милуватися красою, помічати те, що було іншим непомітне, радіти всілякій живості. Саме такі художні презентації моментів життя митця формують нову концепцію осмислення його постаті під кутом природності поведінкових рис, які притаманні людському еству. Поведінкові практики повсякдення Лесі Українки привертати увагу звичайних горян, які уявляли її як недосяжну для їхнього осмислення постать, а точніше — як надлюдину. У своїй силі волі та боротьбі за життя вона справді була надлюдиною, а в життєвих практиках повсякдення мала, як і всі звичайні люди, такі ж потреби. І ця думка є наскрізною в романі М. Лаюка «Залізна вода».

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Аспектний аналіз роману М. Лаюка «Залізна вода» з погляду особливостей презентації в ньому постаті Лесі Українки засвідчив, що автор оригінально підійшов до осмислення ролі письменниці в житті пересічних людей Верховинського краю, де у 1901 році вона побувала.

Через спогади та перекази пересічних гуцул читач відкриває для себе нові поведінкові риси характеру мисткині. Розмірковуючи про Лесю, звичайні українці намагаються осмислити її долю, порівнюючи її життя зі своїм.

Для звичайних гуцул Леся Українка видавалася дивною, незвичною, її присутність приваблювала їхню увагу. Люди були сповнені різних почуттів до легендарної поетеси — це і співчуття, і заздрість, а інколи й несприйняття деяких її вчинків і дій. Але, безумовно, що постать письменниці нікого з них не залишала байдужим. Інтерес до дивної жінки, яка була «великою людиною», спонукав звичайних людей замислитися над власним сенсом буття, живив їхню уяву різними образами щодо життя поетки. Окрім спогадів простих людей, у тексті роману значне місце займають висновки-роздуми піаністки Окуневської про творчість Лесі.

Акценти на численних деталях дозволяють авторові вдало моделювати образ поетеси як незвичайної та особливої людини, а її шлях «на край світу» до Буркута — це демонстрація неймовірної сили волі людини. І в цьому устремлінні до залізної води розкривалися такі риси характеру мисткині: цілеспрямованість, наполегливість, бажання досягти та підкорити нову вершину.

Письменник обрав унікальний спосіб презентації постаті Лесі Українки, суть якого полягає в тому, щоб розкрити значущість особи митця-генія в долі пересічних українців у ХІХ столітті та провести проєкцію на ХХІ століття. Образ поетки виконує в романі композиційні функції, адже він об'єднує думки представників різних соціальних прошарків про Лесю Українку в минулому та в сучасному житті ХХІ століття. У такий спосіб авторська стратегія роману «Залізна вода» дозволяє залучити сучасного читача до активного процесу переосмислення постатей митців із нових незаангажованих позицій.

Ми вважаємо, що в подальшому текст роману М. Лаюка «Залізна вода» може стати об'єктом продуктивного наукового вивчення, адже цей твір потребує скрупульозного дослідження структури сюжету, особливостей ментальності горян.

Література

1. Анхим О. Художня інтерпретація як чинник літературної творчості: інтертекстуальність, діалог, традиція. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*. № 3. 2018. С. 1–8.

2. Башманівський В. М. Зеров про творчість Лесі Українки. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Вип. 21. 2005. С. 19–25.
3. Бліндюк М. Непрочитані листи Лесі Українки. Рецензія на «Залізну воду» Мирослава Лаюка. URL: <https://suspilne.media/171341-andruhovic-fozzi-artem-ceh-ogoloseno-dovgi-spiski-knigi-roku-vvs-2021> (дата звернення: 01.08.2021).
4. Верховинськими плямами Лесі Українки в Гуцульських Карпатах. URL: https://nppver.at.ua.news/verkhovinskimi_plajami_Lesi_ukrajinki_v_guculskikh_karpatakh (дата звернення: 01.08.2021).
5. Гутик О. Леся Українка — «інопланетянка» свого часу. URL: <https://wz.lviv.ua/far-and-near/123653-lesia-ukrainka-inoplanetianka-svoho-chasu> (дата звернення: 01.08.2021).
6. Залізна вода поржавіла. Розмова з письменником Мирославом Лаюком. URL: <https://suspilne.media/141937-zalizna-voda-porzavilarozмова-z-pismennikom-miroslavom-laukom-pro-lesu-ukrajinku> (дата звернення: 01.08.2021).
7. Зборовська Н. Моя Леся Українка : есеї. Тернопіль : Джура, 2002. 228 с.
8. Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки) : збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 25–26 лютого 2021 року ; наукова редакторка Тетяна Єщенко. Львів : Друкарня Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, 2021. 620 с.
9. Кармазіна М. Леся Українка: життя як виклик. Київ : Парламентське видавництво, 2020. 418 с.
10. Костенко А. Леся Українка. Київ : А.С.К., 2006. 510 с.
11. Косач-Кривинюк О. П. Леся Українка. Хронологія життя і творчості ; репринт. вид. Вступ. ст. М. Г. Жулинського. Луцьк : Волинська обл. друк., 2006. 928 с.
12. Кочерга С. Культурософія Лесі Українки. Семіотичний аналіз текстів : монографія. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 656 с.
13. Лаюк М. Залізна вода : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 264 с.

14. Листи Климента Квітки до Олени Пчілки (Вступна стаття, підготовка текстів листів та коментарі Тетяни Третьяченко). *Слово і Час*. 2017. № 2. С. 87–123.
15. Мірошніченко Л. Леся Українка: життя і тексти. Київ : Смолоскип, 2011. 264 с.
16. Огнева О. Східні стежки Лесі Українки. Луцьк : Волин. обл. друк, 2008. 239 с.
17. Ольшевський І. Леся Українка. Містика імені й долі. Луцьк : Терен, 2004. 67 с.
18. Панасенко О. Леся Українка. Київ : Довженко Букс, 2020. 123 с.
19. Подиряко О. П. Листи Лесі Українки до Ольги Кобилянської: до проблеми осмислення особистості адресантки. *Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. № 12 (237). С. 111–115.
20. Українка Л. Повне зібрання творів у 14 томах. Київ : «Від А до Я», 2020. Т. 12: Листи 1898–1091 рр. 678 с.

References

1. Ankhym O. Khudozhnia interpretatsiia yak chynnyk literaturnoi tvorchoosti: intertekstualnist, dialoh, tradytsiia. *Derzhava ta rehiony. Serii: Humanitarni nauky*. № 3. 2018. S. 1–8.
2. Bashmanivskiy V. M. Zerov pro tvorchist Lesi Ukrainky. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Vyp. 21. 2005. S. 19–25.
3. Blindiuk M. Neprochytani lysty Lesi Ukrainky. Retsenziia na “Zaliznu vodu” Myroslava Laiuka. URL: <https://suspilne.media/171341-andruhovic-fozzi-artem-ceh-ogoloseno-dovgi-spiski-knigi-roku-vvs-2021> (data zvernennia: 01.08.2021).
4. Verkhovynskymy pliamamy Lesi Ukrainky v Hutsulskykh Karpatakh. URL: https://nppver.at.ua/news/verkhovinskimi_plajami_Lesi_ukrajinki_v_guculskikh_karpatakh (data zvernennia: 01.08.2021).
5. Hutyk O. Lesia Ukrainka — “inoplanetianka” svoho chasu. URL: <https://wz.lviv.ua/far-and-near/123653-lesia-ukrainka-inoplanetianka-svoho-chasu> (data zvernennia: 01.08.2021).

6. Zalizna voda porzhavila. Rozмова z pysmennykom Myroslavom Laiukom. URL: <https://suspilne.media/141937-zalizna-voda-porzavila-rozmova-z-pismennikom-miroslavom-laukom-pro-lesu-ukrainku> (data zvernennia: 01.08.2021).
7. Zborovska N. Moia Lesia Ukrainka : eseї. Ternopil : Dzhura, 2002. 228 s.
8. Ideolohynia natsionalnoi arystokratii (na poshanu 150-richchia vid dnia narodzhennia Lesi Ukrainky) : zbirnyk naukovykh prats za materialamy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu 25–26 liutoho 2021 roku ; naukova redaktorka Tetiana Yeshchenko. Lviv : Drukarnia Lvivskoho natsionalnoho medychnoho universytetu imeni Danyla Halytskoho, 2021. 620 s.
9. Karmazina M. Lesia Ukrainka: zhyttia yak vyklyk. K. : Parlamentske vydavnytstvo, 2020. 418 s.
10. Kostenko A. Lesia Ukrainka. K. : A.S.K., 2006. 510 s.
11. Kosach-Kryvnyiuk O.P. Lesia Ukrainka. Khronolohiia zhyttia i tvorchosti ; reprints. vyd. Vstup. st. M. H. Zhulynskoho. Lutsk : Volynska obl. druk., 2006. 928 s.
12. Kocherha S. Kulturosofiia Lesi Ukrainky. Semiotychnyi analiz tekstiv : monohrafiia. Lutsk : PVD “Tverdynia”, 2010. 656 s.
13. Laiuk M. Zalizna voda : roman. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 2021. 264 s.
14. Lysty Klymenta Kvitky do Oleny Pchilky (Vstupna stattia, pidhotovka tekstiv lystiv ta komentari Tetiany Tretiachenko). *Slovo i chas*. 2017. №2. S. 87–123.
15. Mirosnichenko L. Lesia Ukrainka: zhyttia i teksty. K. : Smoloskyp, 2011. 264 s.
16. Ohnieva O. Skhidni stezhky Lesi Ukrainky. Lutsk : Volyn. obl. druk, 2008. 239 s.
17. Olshevskiy I. Lesia Ukrainka. Mistyka imeni y doli. Lutsk : Teren, 2004. 67 s.
18. Panasenko O. Lesia Ukrainka. Kyiv : Dovzhenko Buks, 2020. 123 s.
19. Podyriako O. P. Lysty Lesi Ukrainky do Olhy Kobylianskoi: do problemy osmyslennia osobystosti adresantky. *Naukovyi visnyk VNU imeni Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo*. Lutsk : VNU im. Lesi Ukrainky, 2012. №12 (237). S. 111–115.

20. Ukrainka Lesia Povne zibrannia tvoriv u 14 tomakh. Kyiv : “Vid A do Ya”, 2020. T. 12: Lysty 1898–1091 rr. 678 s.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2021 р.

Прийнята до друку 18.11.2021 р.

Ковпик Світлана

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української та зарубіжної літератур
Криворізького державного педагогічного університету
Криворізький державний педагогічний університет
пр. Гагаріна, 54, Кривий Ріг, 50086, Україна

Kovpik Svitlana

Doctor of Philological Sciences, Professor,
Department of Ukrainian and World Literatures
Kryvyi Rih State Pedagogical University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6455-5572>

e-mail: kovpiks@ukr.net